Provinsje Fryslân

fryslan.frl

CONTOURENSCHETS OMGEVINGSVISIE FRYSLÂN

'In werkenber Fryslân, klear foar de takomst'

24 juni 2025

Versie 2.0

Inhoud

1 Inleiding 2

1.1 Waarom een nieuwe omgevingsvisie 2

1.2 Van Contourenschets naar Omgevingsvisie: Planning en Samenwerking 2

1.3 Leeswijzer 3

2 Fryslân in een veranderende wereld; de belangrijkste opgaven 4

2.1 Trends en Ontwikkelingen 4

2.2 De opgaven waar we in Fryslân voor staan 6

2.3 Afhankelijkheden en uitdagingen 7

2.4 Ambitie, leidende principes en overkoepelende opgaven 9

3 Drie samenhangende bewegingen 12

3.1 Beweging 1: naar een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân 13

3.2 Beweging 2: naar een fossielvrije en circulaire samenleving 17

3.3 Beweging 3: naar sterke steden en dorpen, in een leefbaar, vitaal en verbonden Fryslân 21

4 Tot slot: de richtinggevende contouren 27

1 Inleiding

1.1 Waarom een nieuwe omgevingsvisie

In 2020 stelde Provinciale Staten de Omgevingsvisie *De romte diele* vast; onder artikel 3.2 van de nieuwe Omgevingswet heeft deze de status van een strategisch beleidsdocument. In de Omgevingsvisie staan de ambities en doelen voor de Friese leefomgeving. De huidige opgaven op het gebied van o.a. klimaat, energie, woningbouw, landbouw en natuur vragen echter om meer samenhang, richting en duidelijke keuzes. Bovendien hebben we hierover nieuwe inzichten. En uit onze analyse van de Friese leefomgeving, de Leefomgevingsfoto, blijkt dat diverse kwaliteiten daarvan aandacht verdienen. Kortom: we zien genoeg redenen om onze Omgevingsvisie te vernieuwen. De Provincie voert de regie over de bovenlokale opgaven en is verantwoordelijk voor de ruimtelijke visievorming op provinciaal niveau.

In de nieuwe Omgevingsvisie zullen we een inspirerend en uitnodigend toekomstperspectief bieden op de fysieke leefomgeving van Fryslân. Het gaat om alle aspecten ervan, zoals de indeling van de ruimte, water en bodem, landbouw, natuur, landschap, milieu, mobiliteit, wonen, werken en recreëren. Centraal staan de urgente opgaven. Deze moeten een goede invulling en plek in de ruimte krijgen zodat we ook in de toekomst prettig in Fryslân kunnen leven.

Als tussenproduct presenteert deze Contourenschets de hoofdlijnen voor de belangrijkste keuzes voor de Friese leefomgeving richting 2050. Wij zetten hiermee de koers uit voor de vernieuwing van de Omgevingsvisie. De nieuwe visie zal invulling en richting geven aan de opgaven. Centraal staat de balans tussen het beschermen en benutten van onze fysieke leefomgeving mét ruimtelijke kwaliteit, zoals dat ook in de Omgevingswet staat.

De visie vormt de basis voor uitwerking in Omgevingsverordening, Omgevingsprogramma's, en gemeentelijke Omgevingsplannen. Provinciale Omgevingsprogramma's vertalen de ambities uit de Omgevingsvisie in concrete maatregelen en uitvoeringsstrategieën. Ze bieden flexibiliteit om thematische of gebiedsgerichte opgaven doelgericht aan te pakken en kunnen inspelen op veranderende omstandigheden. De provincie kan hiermee ruimtelijke ontwikkelingen en beleidskeuzes richting geven en een samenhangende aanpak garanderen.

We zullen de Omgevingsvisie regelmatig tegen het licht houden en zo nodig aanpassen. Zo blijft de visie actueel en flexibel voor nieuwe ontwikkelingen en evaluaties (beleidscyclus).

1.2 Van Contourenschets naar Omgevingsvisie: Planning en Samenwerking

Om de urgente opgaven in Fryslân en Noord-Nederland aan te pakken, is samenwerking tussen overheden nodig. Daarbij werken we als één overheid, ook over provinciegrenzen heen. Om te komen tot de contouren heeft er een participatie- en consultatietraject plaatsgevonden met provinciale collega's, medeoverheden en maatschappelijke organisaties (zie bijlage 4) In thematische sprintgroepen zijn opgaven binnen drie perspectieven uitgewerkt en meerdere keren getoetst in bredere sessies. In dit proces kwam naar voren dat de provincie met name moet sturen op bovenlokale vraagstukken, rekening houdend met de specifieke kenmerken van gebieden binnen Fryslân. Samenwerking met onze partners blijft cruciaal in de verdere uitwerking, zodat de Omgevingsvisie breed gedragen wordt en richting geeft aan de toekomstige ruimtelijke ontwikkeling van Fryslân. Hiervoor stellen we een participatieplan op.

Wij voeren regie op het vervolgtraject naar een ontwerp Omgevingsvisie. Daarbij geven we nadere invulling aan de contouren. Dit betekent dat we concrete keuzes maken en onderbouwde afwegingen formuleren binnen deze contouren. Het doel is om eind 2025 een ontwerp-Omgevingsvisie gereed te hebben, waarna deze begin 2026 ter inzage wordt gelegd zodat deze in de zomer van 2026 kan worden vastgesteld door Provinciale Staten.

Wettelijk is voor een Omgevingsvisie een Milieueffectrapportage verplicht. Deze geeft inzicht in de milieueffecten van de belangrijkste keuzes. De Milieueffectrapportage breiden we uit tot een

Omgevingseffectrapportage (OER). Naast de milieueffecten wordt daarin ook naar de sociale en economische effecten gekeken. Deze OER levert zo een integrale onderbouwing van keuzes, die erop gericht zijn om onze ambitie en brede welvaart in Fryslân te realiseren. Voor deze Contourenschets hebben we een Beoordeling op hoofdlijnen laten uitvoeren (zie bijlage B). Deze geeft inzicht in de effecten van de eerste oplossingsrichtingen.

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 gaat in op trends en ontwikkelingen en op de grootste opgaven waar we in Fryslân met de Omgevingsvisie voor staan. In hoofdstuk 3 worden de ambitie, leidende principes, overkoepelende opgaven en drie samenhangende bewegingen voor de nieuwe Omgevingsvisie geschetst. Hoofdstuk 4 beschrijft vervolgens de contouren per beweging. Deze vormen de essentie van de bestuurlijke richtingen. Samenvattend zetten we in op:

Beweging 1. Naar een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân

vasthouden zoetwater – tegengaan verzilting klei en verdroging zand – uitvoering Veenweideprogramma – ruimte voor wateropvang – toekomstbestendige landbouw en rijke natuur – extra inzet voor beekdalen, veenweide, Natura 2000, drinkwaterwingebieden – landbouwhoofdstructuur en natuurhoofdstructuur

Beweging 2. Naar een fossielvrije en circulaire samenleving

economische structuurversterking – schakelfunctie tussen Randstad, NO-Europa – ruimte voor grootschalige bedrijvigheid (>3ha) – stimuleren watergebonden bedrijvigheid – tijdelijk meer ruimte voor zon- en windenergie – versterken OV bereikbaarheid

Beweging 3. Naar sterke steden en dorpen, in een leefbaar, vitaal en verbonden Fryslân

aantrekkelijke woon- en werkprovincie met een sterk Fries stedelijk netwerk – vitale regiosteden en regionale centra voor werkgelegenheid en verzorging omliggende regio's – overige dorpen voor een bruisend en leefbaar platteland – gastvrijheidseconomie passend bij aard en schaal

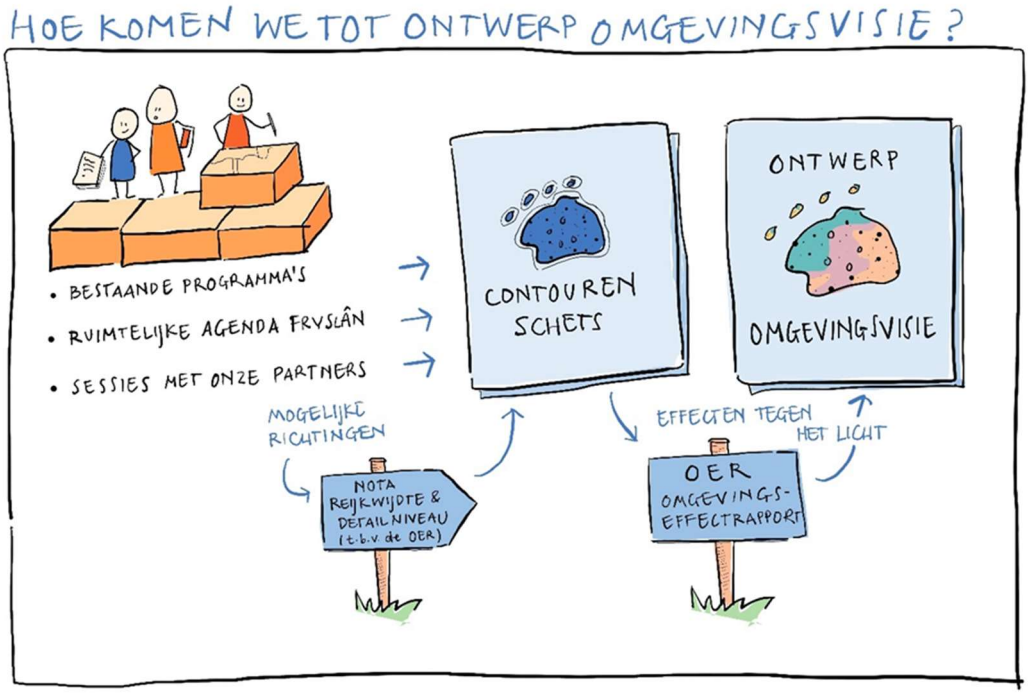

2 Fryslân in een veranderende wereld; de belangrijkste opgaven

Fryslân is een provincie met rust en ruimte, een relatief schoon milieu, karakteristieke steden en dorpen, waardevolle landschappen, erfgoed en natuur, een sterke identiteit en sociale samenhang. Allemaal zaken die mensen gelukkig maken. Dat blijkt ook uit de mate van brede welvaart: hoewel ons inkomen gemiddeld lager ligt dan landelijk, scoren we beter op aspecten als vertrouwen in mensen, milieu, tevredenheid op het gebied van wonen en veiligheid[1].
Kortom, er is veel om te koesteren, zeker in een tijd met veel veranderingen. Tegelijkertijd beseffen we dat dit niet vanzelfsprekend is. Er komen veranderingen op ons af waar antwoorden op moeten volgen om Fryslân leefbaar en vitaal te houden. We schetsen eerst een aantal trends en ontwikkelingen en benoemen daarna de grootste opgaven waar we voor staan.

2.1 Trends en Ontwikkelingen

Het aantal inwoners van Fryslân zal tot 2050 toenemen met ca. 27.000 (4%); daarna neemt de bevolking af[2]. De groei komt door binnen- en buitenlandse migratie; de natuurlijke aanwas is negatief. De bevolking wordt gemiddeld ouder, het aantal jongeren daalt. De potentiële beroepsbevolking (15 t/m 75 jaar) neemt hierdoor tot 2050 af met 5%. Dit terwijl de zorg voor ouderen toeneemt en ook andere sectoren met arbeidstekorten te kampen hebben.
Voorzieningen zoals scholen en supermarkten kunnen met name op het platteland onder druk komen te staan.

Het aantal huishoudens zal voorlopig blijven toenemen, vooral door de groei van het aantal eenpersoonshuishoudens. Dit vraagt om andere woningtypen en leidt nu al tot woningtekorten. Naast aantallen is het vooral van belang dat de juiste woningen toenemen.
Dit kan goed gecombineerd met het opknappen van de bestaande woningvoorraad.

Door schaalvergroting, online bestellingen en de veranderende bevolkingssamenstelling zijn voorzieningen verdwenen, met name op het platteland. De afstand tot voorzieningen is groter geworden en de bereikbaarheid ervan is afgenomen. In de toekomst kan dit vooral voor ouderen en mensen die geen auto hebben nadeliger worden.

Fryslân is een landbouwprovincie met een grote diversiteit aan agrarische bedrijven (boerdiversiteit) en met name een sterke positie van de melkveehouderij en akkerbouw. Naast de economische betekenis is de landbouw belangrijk voor beheer van landschap en natuur en voor de leefbaarheid en sociale samenhang op het platteland. Door de internationale spanningen neemt het belang van voedselzekerheid toe. Om tot een toekomstbestendige landbouw te komen zal de milieubelasting van de agrarische productie moeten afnemen.

Fryslân ligt in de luwte van grote economische centra. Toch kent Fryslân een aantal sterke economische sectoren[3], met name op het gebied van duurzaamheid en circulaire economie. Meer aansluiting op andere economische centra zal de Friese economie innovatiever en weerbaarder maken tegen turbulente internationale ontwikkelingen. Dit zal nieuwe inwoners aantrekken en zo de beroepsbevolking op peil kunnen houden. Zo zou Fryslân een

[1] Regionale Monitor Brede Welvaart 2024, Planbureau Fryslân;
[2] De prognoses zijn gebaseerd op de Factsheet Bevolkings- en Huishoudensprognose Trendraming 2024-2050, provincie Fryslân 2025; Planbureau Fryslân, Monitor bevolking, 2024; CBS, bevolkingsstatistieken, 2024.
[3] Zie de Economische Samenwerkingsagenda Fryslân Blue Delta en de provinciale Beleidsbrief Economie (2025-2030)

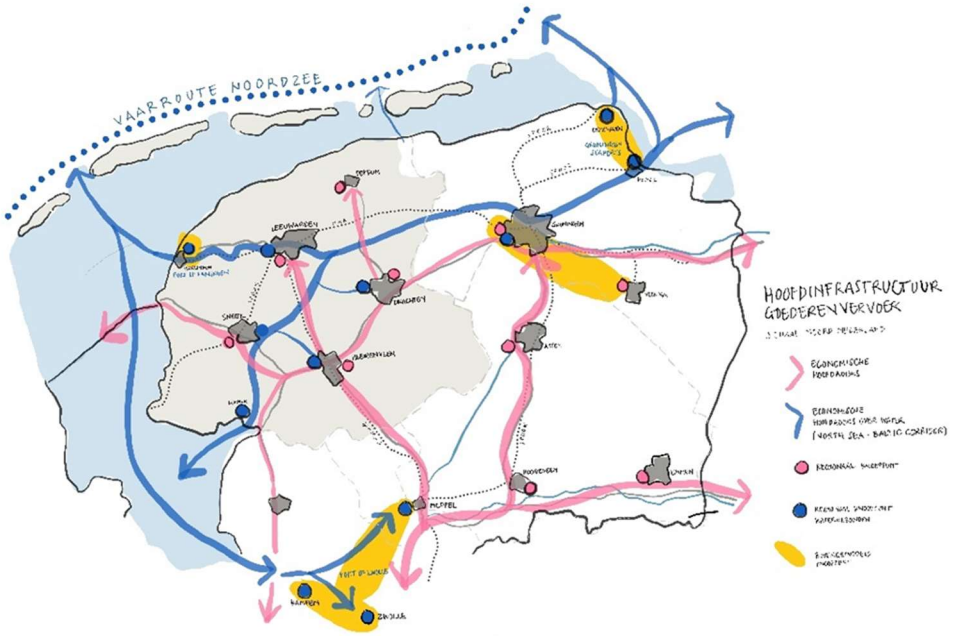

Hoofdinfrastructuur goederenstromen over land en water en knooppunten, gebaseerd op verkenning min. I&W, 2024

schakelfunctie kunnen vervullen tussen de Randstad en Duitsland/ Noordoost Europa. De vaarwegen Lemmer–Delfzijl en Harlingen-Delfzijl maken deel uit van de Europese TEN-T kernnetwerk North Sea – Baltic corridor. Ook de mogelijke komst van de Lelylijn na 2040 zal de verbinding van Fryslân met andere landsdelen en internationaal versterken.

De klimaatverandering confronteert ons vaker met de gevolgen van hitte, langdurige droogte en overvloedige neerslag. Er is meer ruimte voor water nodig om mee te kunnen bewegen met het natuurlijke water- en bodemsysteem. En we zullen meer water moeten vasthouden en de waterkwaliteit moeten verbeteren. Het kleigebied heeft vooral te maken met verzilting. Op de hogere zandgronden en de Waddeneilanden speelt met name verdroging. In het laaggelegen veengebied daalt de bodem door veenoxidatie, waarbij ook het broeikasgas CO_2 vrijkomt. Dit proces wordt versterkt door diepe slootpeilen. De dalende bodem leidt tot schade aan funderingen, wegen, rioleringen e.d. De kosten van waterbeheer stijgen. De kwaliteiten van het veenweidegebied en de leefbaarheid staan hierdoor onder druk. En het zakkende veengebied trekt water aan van de hogere zandgronden, die verder verdrogen.

Voor de zoetwatervoorziening tijdens perioden van droogte is Fryslân afhankelijk van het IJsselmeer. Tegelijk hebben we een doorvoerplicht van IJsselmeerwater naar Groningen en Drenthe. Om Nederland weerbaarder te maken tegen zoetwatertekorten, zal de Deltabeslissing zoetwater (2026) invulling geven aan de landelijke verdeling van zoetwater. Dit is van invloed op de hoeveelheid zoetwater die voor Fryslân in tijden van droogte beschikbaar is. Duidelijk is al wel dat zelfvoorziening en het vasthouden van gebiedseigen water nog belangrijker worden.

Wereldwijd en ook in Fryslân gaat de biodiversiteit achteruit. Diverse menselijke activiteiten zetten de natuur onder druk. Tegelijk zijn we onderdeel en daarmee afhankelijk van de natuur, zoals voor het bestuiven van gewassen. Herstel van de natuur is dus ook in ons eigen belang.

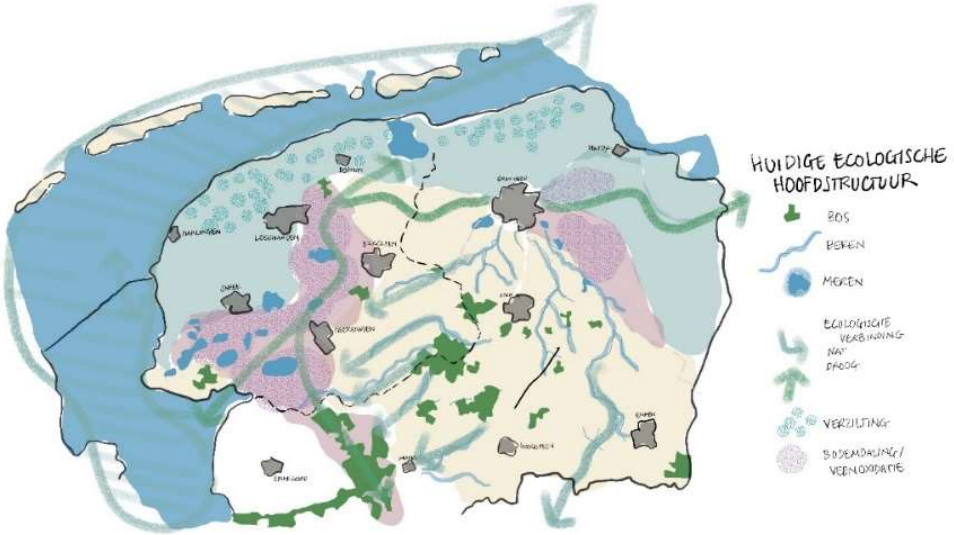

Huidige ecologische hoofdstructuur

De omslag naar een fossielvrije samenleving is in volle gang. Op dit moment wordt een kwart van de energie in Fryslân fossielvrij opgewekt. Naast energiebesparing is extra duurzame opwekcapaciteit nodig om in 2050 energieneutraal en fossielvrij te zijn. Investeringen in voldoende netcapaciteit zijn noodzakelijk om de netcongestie op te lossen. De omslag naar een circulaire economie waarin grondstoffen circuleren, gaat nog een stap verder: Fryslân profileert zich hierin en heeft een goede uitgangspositie, maar er moet nog veel gebeuren.

Het belang van de gastvrijheidssector is toegenomen en is binnen de Friese economie aanzienlijk. Naast traditioneel de watersport, worden wandelen, fietsen, cultuur- en natuurbeleving populairder, met een bijbehorende vraag naar (verblijfs)voorzieningen. De Waddeneilanden, het IJsselmeer met z'n kuststrook en de Friese meren en vaarwegen zijn magneten voor de gastvrijheidseconomie. Spreiding van de recreatiedruk is gewenst om kwaliteiten te behouden en kansen elders in Fryslân te benutten.

Het wordt drukker in de ondiepe en diepe ondergrond door activiteiten als wateropslag, drinkwaterwinning, geothermie, energieopslag en winning van delfstoffen. Criteria zijn nodig om de belangen tegenover elkaar af te wegen en om veiligheid en bodemkwaliteiten te behouden.

De Omgevingsvisie zal antwoorden moeten geven op deze trends en ontwikkelingen. We zullen op tijd problemen het hoofd moeten bieden. Daarom werken we met een perspectief op **nu, straks (2030-2050) en later (2050 en verder).** We houden rekening met een grotere onzekerheidsmarge voor de verre toekomst.

2.2 De opgaven waar we in Fryslân voor staan

De samenleving vraagt om oplossingen voor de vraagstukken zoals hiervoor geschetst. Met de Omgevingsvisie zetten we hiervoor een koers uit, die aansluit bij onze ambitie en bij de balans tussen het **beschermen** en **benutten** van de fysieke leefomgeving. Een langjarige koers ook, die tegen een stootje kan én tegelijk de ruimte biedt om met onzekerheden om te gaan.
Het is dan eerst van belang om te weten voor welke opgaven we nu staan en welke de grootste (ruimtelijke) impact hebben op onze leefomgeving. Een uitgebreide weergave van de opgaven met hun doelen en ruimtelijke gevolgen/ ruimteclaims, is te vinden in bijlage 2. Samengevat:

- Fryslân klimaatbestendig maken, waarbij de water- en kustveiligheid geborgd is, voldoende schoon zoetwater beschikbaar is, en wateroverlast en droogteschade worden beperkt;
- Het ontwikkelen van een perspectief voor een diverse en toekomstbestendige landbouw en het realiseren van een veerkrachtige natuur en herstel van de biodiversiteit;

- De Friese (kennis)economie versterken en circulair maken door het aantrekkelijker en doelmatiger maken van bestaande bedrijventerreinen, ruimte creëren en efficiënter gebruiken om circulariteit te bevorderen, en het meer benutten van goederenvervoer over water.
- Ruimte maken voor fossielvrije energie (opwekking, transport, opslag, conversie), terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen en vastleggen van CO_2;
- Het ontwikkelen van een mobiliteitssysteem dat voorziet in passende, veilige, slimme en duurzame mobiliteit en optimale bereikbaarheid;
- Het realiseren van een sterk samenhangend netwerk van steden en dorpen waarin de woningbouwopgave zowel kwantitatief als kwalitatief invulling krijgt. Het opknappen en verduurzamen van bestaand bebouwd gebied hoort hier ook bij.
- Het op peil houden en bevorderen van de vitaliteit en leefbaarheid van de Friese steden en dorpen, waaronder bereikbare voorzieningen.

Daarnaast zijn er overkoepelende opgaven, die voor alle voorgaande opgaven relevant zijn:

- Herkenbaar houden van de Friese landschappen en hun cultuurhistorie en erfgoed;
- Rekening houden met de mogelijkheden en beperkingen van het water- en bodemsysteem;
- Zorgen voor een leefomgeving die schoon, veilig en inclusief is en de gezondheid van mensen bevordert.

2.3 Afhankelijkheden en uitdagingen

Bij het realiseren van de opgaven zien we spanningen in ruimtegebruik en ruimtelijke inrichting. In de nieuwe Omgevingsvisie dragen we hiervoor oplossingen aan. Daarvoor moeten we eerst inzicht hebben in deze spanningen. Dit zijn de grootste:

Als er geen extra inspanningen voor veenbehoud in het veenweidegebied gedaan worden, zal het veen verder oxideren en de bodem verder dalen. Dat heeft gevolgen voor landbouw, natuur en landschap, wonen en werken. De badkuip wordt dieper en het waterbeheer in en rond het gebied duurder. Veenbehoud kan dit proces keren. Hiertoe moeten alle overheden samen met partijen langdurig in het gebied investeren, ruimte bieden voor experimenten, en maatregelen en (nieuwe) instrumenten – zoals grondbank, herverkaveling en grondruil – gericht inzetten. De transitiepaden voor de landbouw[4] maken een gevarieerd agrarisch grondgebruik mogelijk. Daarmee kan het veengebied een aantrekkelijk blauwgroen hart van Fryslân worden, centraal gelegen t.o.v. het Fries stedelijk netwerk, met nieuwe functies en een boerdiverse landbouw.

Voor het versterken van de dijken langs de Waddenzee is ruimte nodig, binnendijks of buitendijks. Buitendijks hebben we te maken met beperkingen omdat het Natura 2000 gebied Waddenzee direct bij de teen van de dijk begint. Binnendijks gaat het ten koste van waardevolle landbouwgrond. En er liggen dorpen en (waardevolle) bebouwing tegen de dijk aan.

Wanneer de landbouw samengaat met minder milieubelasting en meer natuur, zijn de opgaven in het landelijk gebied makkelijker te realiseren. Via bijv. functiecombinaties is daar ook meer ruimte voor beschikbaar. Voorwaarde is dat er een volwaardig verdienmodel tot stand komt.

Het uitgangspunt in het Bestuursakkoord is: landbouwgrond blijft landbouwgrond.
Voor klimaatadaptatie, energie, (circulaire) economie, woningbouw zal echter – ondanks zo doelmatig mogelijk (meervoudig) ruimtegebruik – extra ruimte nodig zijn. Wel zal in de afweging van belangen het belang van een toekomstbestendige landbouw en voedselvoorziening mee moeten wegen. De landbouweffectrapportage zal hierin een rol spelen.

Het stimuleren van de (circulaire) economie met vervoer over water vraagt om een stabiel waterpeil in de beroepsvaarwegen (Friese boezem) en voldoende diepte in de havens. Met name bodemdaling in het veengebied kan ertoe leiden dat de boezem moet worden opgedeeld

[4] De Landbouwbeleidsbrief 2025-2030 Noflik Buorkje yn Fryslân onderscheidt in dit verband vijf ontwikkelpaden voor de landbouw: hightech open systemen; duurzame systemen; natuur, landschap en erfgoed; multifunctionele bedrijven; hightech gesloten systemen.

in verschillende peilvakken met sluizen. Zeehaven Harlingen heeft te maken met dichtslibbende geulen; zonder extra maatregelen kan de haven op termijn onbereikbaar worden.

Het PM-kanaal en Van Harinxmakanaal zijn de belangrijkste beroepsvaarwegen in Fryslân. Concentratie van watergebonden bedrijven langs deze kanalen lijkt daarom logisch. Bovendien ontwikkelt de beroepsvaart zich richting kleinere schepen met minder diepgang. Bij een groeiende potentie van vervoer over water is meer spreiding van havens denkbaar.

Aanleg van de Lelylijn door het Rijk is voorzien na 2040. De Lelylijn zal tot meer vraag naar woningen en werklocaties kunnen leiden.

In de multifunctionele stadsranden komen veel opgaven samen die ruimte vragen.
Ook willen we hier aantrekkelijke stadsranden realiseren met nieuwe kwaliteiten (water en groen, landschap en recreatie). Voor bijv. eigen energieopwekking is op bedrijventerreinen of in de stadsrand niet altijd voldoende ruimte te vinden. In deze hoog-dynamische gebieden is de ruimtelijke puzzel complex. Dit vraagt om regie en samenwerking op basis van goede ontwerpen, waarin meervoudig ruimtegebruik centraal staat.

Concentratie van clusters wind- en zonne-energie bij de (middel)grote energieverbruikers ontlast het elektriciteitsnet en draagt bij aan een betaalbare en betrouwbare energievoorziening. De impact op de omgeving is wel relatief groot. Kleinere clusters wind- en zonne-energie hebben minder impact op de omgeving. Maar er zijn er wel meer van nodig, verspreid over de provincie. Daarnaast vergroot spreiding het risico op netcongestie en kost het geld om de clusters op het provinciaal energienetwerk aan te sluiten.

Deze opgaven en uitdagingen komen terug in de oplossingsrichtingen van de drie bewegingen.

2.4 Ambitie, leidende principes en overkoepelende opgaven

Ambitie

In het licht van de geschetste opgaven en kwaliteiten van Fryslân, is onze hoofdambitie: *Herkenbaar Fryslân, klaar voor de toekomst, met sterke steden en dorpen in een landschap van wereldklasse.*

Met deze ambitie dient de Friese leefomgeving bij te dragen aan de brede welvaart van alle Friezen. Dit betekent niet voor heel Fryslân hetzelfde. De opgaven verschillen per gebied en daarmee ook de oplossingen. Dit komt doordat de kenmerken van het water- en bodemsysteem, evenals de economische, ecologische, culturele en sociale kenmerken, verschillen.
Het landschap en de bijbehorende grondsoorten vormt een belangrijk uitgangspunt voor onze gebiedsindeling. In hoofdlijnen zijn er vier gebieden: klei, veen en zand en de eilanden.

Om de ambitie van een herkenbaar en toekomstbestendig Fryslân te combineren met alle (maatschappelijke) opgaven is een integrale benadering nodig. De opgaven benaderen we daarom niet afzonderlijk maar in clusters van opgaven. We hebben deze clusters, *bewegingen* genoemd. De drie bewegingen zijn:

1. naar een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân;
2. naar een fossielvrije en circulaire samenleving;
3. naar sterke steden en dorpen, in een leefbaar, vitaal en verbonden Fryslân.

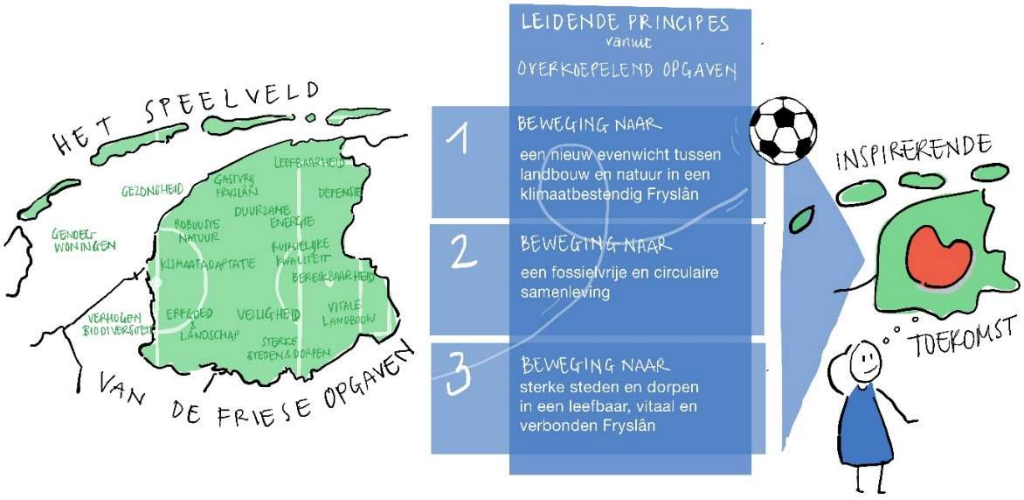

Daarnaast zijn er overkoepelende opgaven die spelen bij elke beweging spelen (zie hierna). We nemen deze mee in onze afwegingen in de vorm van leidende principes. In '*De romte diele*' maken we al gebruik van inhoudelijke, leidende principes. Ze helpen om met elkaar via maatwerk passende oplossingen te vinden. In de nieuwe Omgevingsvisie werken we deze principes uit zodat ze concreet richting kunnen geven aan nieuwe ontwikkelingen.

Leidende principes

<u>De bestaande principes die we overnemen en in de nieuwe Omgevingsvisie concretiseren:</u>

- Meervoudig en zuinig ruimtegebruik: we benutten de Friese ruimte doelmatig en slim, bijv. door functies te combineren.
- Ruimtelijke kwaliteit als ontwerpbasis: ontwikkelingen bouwen voort op bestaande kwaliteiten. Afhankelijk van aard en schaal van de ontwikkeling gaat het daarbij om inpassen, aanpassen van een gebied, of transformeren;
- Opgaven koppelen en verbinden: we stimuleren dat projecten en ontwikkelingen van het begin af aan bijdragen aan verschillende opgaven en ambities;

- Een gezonde en veilige leefomgeving: we nemen deze thema's vanaf het begin mee in plannen en maken gebruik van de kennis van partijen over de invloed van de fysieke leefomgeving op gezondheid en veiligheid.

Nieuw zijn de principes:

- Klimaatbestendig en voorbereid op toekomstige omstandigheden: de ruimtelijke ordening wordt vanuit de onderste laag van het natuurlijk water- en bodemsysteem opgezet, om vervolgens in de lagen naar boven te werken. We sluiten daarmee onze netwerken en ons landgebruik beter aan op de mogelijkheden en beperkingen in de onderste, natuurlijke laag.
- Niet afwentelen op toekomstige generaties of elders: de gevolgen van keuzes worden niet afgewenteld op anderen of op andere gebieden. Door dit principe toe te passen, dragen we bij aan een rechtvaardigere en duurzamere samenleving.

De lagenbenadering is een methode om de principes goed door te laten werken in ruimtelijke keuzes. Op die manier kunnen we functies een plek geven waar ze het meest tot hun recht komen, ook op lange termijn, en optimaal bijdragen aan andere functies.

Overkoepelende opgaven

De overkoepelende opgaven zijn van belang voor alle opgaven. Ze zorgen ervoor dat de opgaven niet eendimensionaal worden ingevuld, enkel gericht op het realiseren van de doelstelling, maar dat ze echt meerwaarde voor andere opgaven én ruimtelijke kwaliteit opleveren. De Omgevingsvisie biedt geen kant-en-klare oplossingen, maar geeft richting aan afwegingen op basis van de leidende principes. De nieuwe Omgevingsvisie richt zich op de volgende overkoepelende opgaven:

- Landschap, cultuurhistorie en erfgoed als basis voor ruimtelijke kwaliteit;
- Klimaatadaptatie: water- en bodemsysteem als uitgangspunt;
- Een veilige, gezonde en inclusieve leefomgeving.

Landschap, cultuurhistorie en erfgoed

Het Friese landschap en erfgoed weerspiegelen de ontstaansgeschiedenis en identiteit van Fryslân. Een landschap verandert echter, zoals het dat altijd gedaan heeft. Wel willen we de Friese landschapstypen herkenbaar houden en waardevol erfgoed (incl. archeologie) behouden en versterken. Nieuwe ontwikkelingen bouwen voort op bestaande landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten en kunnen daaraan nieuwe kwaliteiten toevoegen. Vrijkomende boerderijen, kerken en industrieel erfgoed bieden bijv. kansen voor nieuwe functies.
Door 'ruimtelijke kwaliteit als ontwerpbasis' te hanteren, verbinden we verleden, heden en toekomst op een samenhangende manier. We zetten daarbij in op de top 10 identiteitsdragers van Fryslân uit Grutsk op 'e Romte, die in heel Fryslân aanwezig zijn (zie afbeelding).
In de nieuwe Omgevingsvisie werken we deze top 10 per gebied uit. We kijken zowel naar identiteitsdragers die bescherming nodig hebben, als naar kansen om het Friese landschap en erfgoed te versterken in samenhang met de urgente opgaven.

Klimaatadaptatie: water en bodemsysteem

Door ruimtelijke keuzes af te stemmen op het natuurlijke water- en bodemsysteem (de eerste laag) vergroten we onze weerbaarheid tegen weersextremen. Hierdoor kan Fryslân ook in een veranderend klimaat veilig en leefbaar blijven, met een gezonde bodem en voldoende schoon water. Dit vraagt om een zorgvuldig afweging van aspecten als:

- waterveiligheidsrisico's i.r.t. Waddenzee, IJsselmeer en andere wateren;
- risico's op wateroverlast, bijv. bij een lage ligging in een polder;
- voorkomen van beperkingen voor klimaatbestendige ontwikkeling (lock-ins), zoals het vrij houden van gronden die geschikt zijn voor (tijdelijke) waterberging;
- gevoeligheid van functies voor verdroging en beschikbaarheid van voldoende zoetwater;
- mogelijke nadelige gevolgen en schade door bodemdaling en verzakkingen.

Buitendijkse of laag voor de boezem liggende locaties zijn minder geschikt voor woningbouw of vergelijkbare functies. Als daar na afweging van belangen toch voor gekozen wordt, zijn passende maatregelen nodig, zoals ophoging, bouwen op palen of drijvende woningen.

Veilige, gezonde en inclusieve leefomgeving

De inrichting en kwaliteit van de leefomgeving zijn van invloed op de gezondheid van mensen, vooral preventief. Het begint bij een goede milieukwaliteit. Zo zal minimaal aan de wettelijke normen voor o.a. water-, lucht- en bodemkwaliteit, geluid, veiligheid en geur moeten worden voldaan. Bestaande milieuknelpunten worden zo veel mogelijk gesaneerd. Aandacht is nodig voor specifieke aspecten, zoals dierziekten, fijnstof en bestrijdingsmiddelen bij landbouw, en veiligheid en hinder bij duurzame energie en circulaire bedrijven. Vooral cumulatie van bronnen verdient aandacht. Maar het gaat verder: de leefomgeving kan uitnodigen tot gezond gedrag (zoals bewegen) en toegankelijk zijn voor iedereen, waaronder mensen met een beperking. En een rijke natuur en een mooi landschap met erfgoed, dragen bij aan beleving en ontspanning. Van belang is dat mensen zich er kunnen ontplooien en regie op hun eigen leven hebben. Bij alle (ruimtelijke) keuzes voor de leefomgeving vinden we het van belang dat ook naar gezondheid en veiligheid gekeken wordt en naar het verkleinen van verschillen hierin.

3 Drie samenhangende bewegingen

De contouren voor de drie bewegingen zijn gebaseerd op onze hoofdambitie. Deze ambitie zet in op de provincie die we willen zijn, namelijk een provincie:

- waar de bewoners prettig wonen en werken in zowel dorp als stad en waar voorzieningen bereikbaar zijn
- waar overal de binding met landbouw zichtbaar en merkbaar is
- waar natuur en biodiversiteit onderdeel zijn van de leefomgeving
- waar het goed ondernemen is door een vitaal kennis-ecosysteem met uitstekende verbindingen en een diversiteit aan ontwikkelmogelijkheden
- waar de geschiedenis leesbaar is uit het landschap en het erfgoed
- die klaar is voor een fossielvrije en circulaire toekomst
- waar de omstandigheden van elk gebied de basis vormen voor mogelijke ontwikkelingen.

Om deze ambitie een fundament te geven, onderscheiden we vier **toekomstrichtingen** gebaseerd op de hoofdindeling van grondsoorten: **zand, veen, klei en wadden**. De koersen zijn ingegeven vanuit de natuurlijke omstandigheden van elk gebied.

De richting voor het **Waddengebied** is het verder realiseren van een veilig en veerkrachtig gebied voor mens en natuur, dat veranderingen van het klimaat kan opvangen en kan meebewegen met de natuurlijke dynamiek.

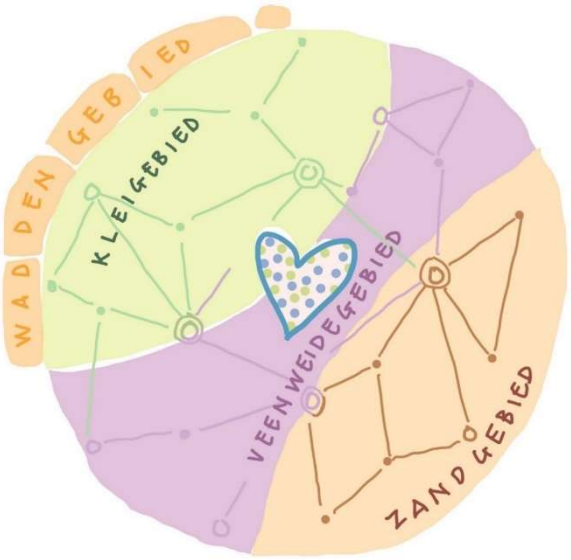

Het **kleigebied** is een oud gebied waar de geschiedenis nog herkenbaar aanwezig is. De landbouwgrond is vruchtbaar en de dorpen en steden liggen als compacte, groene bakens in het open landschap. We bouwen voort op deze kwaliteiten.

In het **veengebied** vraagt het behouden van veen en beperken van bodemdaling om aanpassingen in waterbeheer en bodemgebruik. Deze maatregelen kunnen er innovaties en nieuwe functies introduceren en de landbouw een toekomstbestendig perspectief bieden.

De koers voor het **zandgebied** is gericht op een evenwichtige ontwikkeling van landbouw, natuur en recreatie. Dat betekent het koppelen van een boerdiverse landbouw aan robuuste en veerkrachtige natuur en gevarieerde recreatie. Nattere beekdalen dragen eraan bij dat de functies op de zandruggen voldoende water hebben en houden.

Deze hoofdinzet voor de gebieden vertaalt zich in keuzes, die we hierna uitwerken. We richten ons hierbij op bovenlokale vraagstukken. Onze wettelijke taken en bevoegdheden en (inter)nationale juridische en verdragsverplichtingen vormen daarvoor de basis. Daarnaast beschouwen we een thema van provinciaal belang wanneer het gemeentegrenzen overstijgt of wanneer gemeenten onvoldoende zijn toegerust om deze zelfstandig op te pakken.
Dit vraagt om een langjarige koers, die de ruimte biedt om met onzekerheden om te gaan; dus adaptief en regelmatig de vinger aan de pols houden of we nog op koers zitten.

De cursieve teksten hierna beschrijven de oplossingsrichtingen binnen de drie bewegingen.
De niet-cursieve teksten daaronder geven een toelichting hierop.

3.1 Beweging 1: een sterke landbouw en natuur in een klimaatbestendig Fryslân

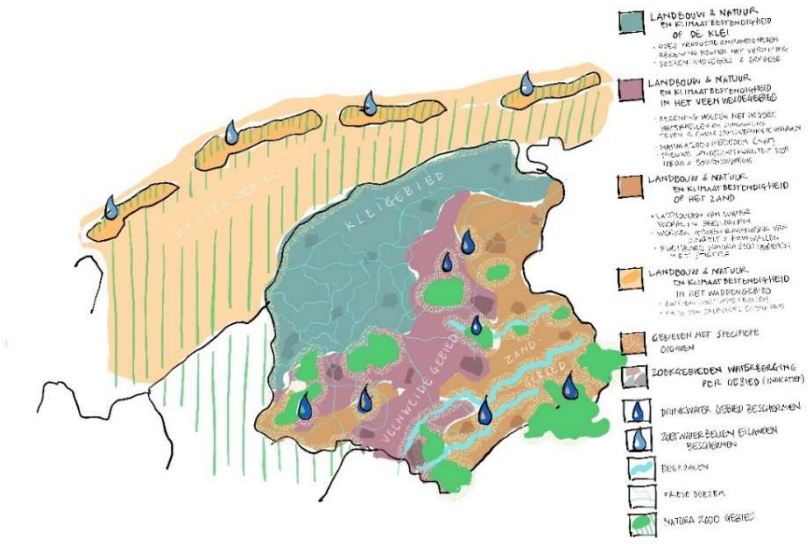

We staan achter onze boeren en waarderen hen in al hun diversiteit, van gangbare landbouwers tot biologisch-dynamische ondernemers. Deze variëteit aan bedrijfstypen en bedrijfsvoeringen[5] *– we noemen dat 'boerdiversiteit' – maakt de agrarische sector als geheel veerkrachtig en robuust. In Fryslân willen we deze boerdiversiteit, de biodiversiteit en de natuurlijke kenmerken van het water- en bodemsysteem op elkaar aan laten sluiten. Gebiedseigen kenmerken zijn hierbij sturend voor een sterke landbouw met voldoende verdienvermogen. Dit betekent ook dat we streven naar een goede verhouding tussen akkerbouw en veeteelt, passend bij het gebied, met het oog op een optimaal gebruik van reststromen. Hierdoor kan een toekomstbestendige landbouw en het sluiten van kringlopen samengaan met natuurherstel en klimaatadaptatie.*
We zullen onze boeren hierbij ondersteunen, met alle middelen die ons ter beschikking staan. Zo bevorderen we dat vanuit de budgetten voor groenblauwe diensten langjarige inkomsten beschikbaar komen. Ook gebiedsgerichte maatregelen, uit te werken in de Omgevingsvisie, dragen bij aan dit doel. Daarbij passen o.a. energieopwekking en recreatief gebruik, die nieuwe inkomsten voor grondgebruikers opleveren. Nieuwe ontwikkelingen bouwen voort op de Friese landschappen met hun erfgoed. Agrariërs hebben een belangrijke rol hierin. Verder houden we rekening met de betaalbaarheid van het watersysteem op de langere termijn. Zonder extra maatregelen zullen bij een veranderend klimaat de kosten voor waterbeheer en de lasten voor burgers en bedrijven verder stijgen.
Wij zetten ons in voor beheer van onze bestaande natuur en het behalen van de wettelijke en vastgestelde doelen. Wij ontwikkelen het Natuur Netwerk Nederland (NNN) volgens de bestaande wettelijke afspraken. Daarnaast dient natuur een vanzelfsprekend onderdeel te worden van al ons handelen. Natuurinclusief bouwen en ontwerpen is hiervan een goed voorbeeld, zoals de aanleg van groene daken en bloemrijke bermen; dit is prima te combineren met andere opgaven en draagt ook bij aan een aantrekkelijke en gezonde leefomgeving.

Per gebied betekent e.e.a. het volgende:

*Voor de **Waddenzee, het IJsselmeer en de natuurgebieden op de Waddeneilanden** gaan we uit van bescherming en ontwikkeling van de natuurlijke en landschappelijke waarden; andere functies zijn er mogelijk wanneer deze daarmee te verenigen zijn. Voor de **polders op de Waddeneilanden** zetten we in op verbreding van de landbouw met functies zoals recreatie en natuur- en landschapsbeheer.*

[5] De Landbouwbeleidsbrief 2025-2030 Noflik Buorkje yn Fryslân onderscheidt in dit verband vijf ontwikkelpaden voor de landbouw: hightech open systemen; duurzame systemen; natuur, landschap en erfgoed; multifunctionele bedrijven; hightech gesloten systemen.

De Waddeneilanden zijn grotendeels aangewezen als Natura2000-gebied. In de polders op de Waddeneilanden is de landbouw van oudsher verbonden met beheer van natuur en landschap en met recreatie; de eilander landbouw is hierdoor extensiever dan de landbouw op het vaste land. Deze verbreding van de landbouw zal door de natuurlijke omstandigheden doorzetten. Wij zullen dat bevorderen.
*In de **kuststrook langs de Waddenzee en het IJsselmeer** stemmen we met gemeenten, waterschap en stakeholders de diverse opgaven op elkaar af: dijkversterking, verhoging en fluctuatie van het IJsselmeerpeil, toegankelijk houden van vaargeulen, toekomstbestendige recreatie en landbouw, en verbetering van natuurwaarden (Natura2000-gebieden).*

***Het kleigebied** merken we primair aan als een landbouwgebied met goede productieomstandigheden. We bevorderen dat de omstandigheden in het gebied dit ondersteunen, binnen de algemene regels voor milieu, natuur, water en bodem.*
In de Omgevingsvisie werken we uit wat deze primaire landbouwfunctie betekent voor de ontwikkelruimte voor andere functies. We houden hierbij rekening met de benodigde ruimte voor kustverdediging i.v.m. zeespiegelstijging.
Om de gevolgen van verzilting langs de kust te beperken, blijft het waterschap dit gebied zo lang mogelijk doorspoelen met zoet water. Daarnaast zorgen agrariërs voor het vasthouden van zoetwater en het in stand houden van zoetwaterlenzen, bijv. door een vitale bodem en lokale wateropslag. Lokaal kan het waterschap peilen verhogen; peilverlaging is niet toegestaan.
Op termijn nemen de kosten van doorspoelen toe en moeten we met het waterschap naar alternatieven kijken. Als delen van het kustgebied te zout worden, zijn andere teelten of andere landbouwvormen onvermijdelijk. Door het veranderende klimaat zullen grondgebruikers vaker tijdelijk wateroverlast op laaggelegen delen moeten accepteren. En door zeespiegelstijging zullen de dijken langs de Waddenzee versterkt moeten worden. We hebben voorkeur voor buitendijkse versterking, tenzij natuurwaarden hieraan in de weg staan.

We stimuleren dat agrariërs het agrarisch gebruik combineren met boerenlandvogelbeheer.
Grote delen van het kleigebied (m.n. de Greidhoeke) hebben ook een functie voor weide- en akkervogels en de opvang van ganzen als wintergasten.
Nieuwe ontwikkelingen bouwen voort op het landschap en z'n cultuurhistorie, zodat de band met het verleden van het gebied levendig blijft.
In het kleigebied zijn veel cultuurhistorische waarden aanwezig, zoals terpdorpen en historische dijken. Deze vertellen het verhaal van het gebied en zijn belangrijk voor de biodiversiteit.

*In het **veengebied** beperken we de veenoxidatie door uitvoering van het Veenweideprogramma 2021-2030. Daarbij kijken we naar maatregelen als peilverhoging, ruimte voor zelfbeheer en individueel maatwerk, en (bodemkundige) innovaties. We willen hiermee de doelen voor het verminderen van bodemdaling en broeikasgassen, voor klimaatadaptatie en natuurherstel op tijd realiseren. In de Omgevingsvisie werken we dit uit, met een onderscheid naar dik en dun veen, klei op veen, en tussen nu, straks (2035) en later (2050). Daarbij kijken we mede naar de mogelijkheden van wateropslag in de laagste delen van het veengebied.*
Het veengebied is een sleutelgebied om Fryslân klimaatbestendig te maken. In combinatie met passende functies kan het verdienvermogen van het gebied verbreed worden. Dit zal gepaard moeten gaan met publieke en private investeringen, en herschikking en uitruil van gronden. Een grondbank kan dit aanjagen en faciliteren; met onze partners bekijken we wie daarin het voortouw neemt. Ook voor pilots en experimenten zal ruimte zijn. We houden de mogelijkheid van innovatieve bodemmaatregelen open. Dit is afhankelijk van technische en juridische ontwikkelingen en nader onderzoek.

*In het **zandgebied** versterken we de samenhang tussen landbouw, natuur, landschap, water en bodem. Provincie en waterschap nemen extra maatregelen t.b.v. het vasthouden van water en waterconservering. Hierdoor kan in een groot gebied de grondwaterstand stijgen en de waterkwaliteit verbeteren.*
Het zandgebied heeft een belangrijke landbouwfunctie. Er liggen waardevolle natuurgebieden en drie beekdalen. Het is ook een aantrekkelijk gebied voor recreatie. Door diverse drukfactoren gaan deze kwaliteiten achteruit. Voor het hele zandgebied is vasthouden van zoetwater het devies om de gevolgen van verdroging voor de natuur en voor de landbouw te beperken. Dit kan o.a. door het aanpassen van sloten en hogere slootpeilen.

*In en rondom **Natura2000 gebieden, beekdalen en drinkwaterwingebieden** spelen specifieke opgaven. Hier willen we agrarisch grondgebruik combineren met versterking van natuurwaarden, een natuurlijker water- en bodemsysteem en goede waterkwaliteit.*
Met gerichte investeringen en maatregelen is hier veel kwaliteitswinst te boeken. Daarmee heeft ook de landbouw een goed toekomstperspectief. We zien bijv. kansen voor groenblauwe diensten, én voor agrarisch medegebruik van natuurgebied. Meer verwevenheid tussen landbouw, natuur, water en bodem werken we per gebied uit.
In deze gebieden stuurt de provincie actiever, bijv. via regie op grondverwerving en grondruil en via bedrijfsspecifieke doelsturing zoals Kritische Prestatie Indicatoren.
In de **Natura2000 gebieden** moeten de natuurwaarden verbeterd worden. Door een gebiedsgerichte inzet van middelen en maatregelen, willen we samen met de landbouw de depositie van stikstof en gewasbeschermingsmiddelen en de verdroging verminderen.
In de **beekdalen** zetten we in op herstel van natuur en landschap, in combinatie met het vasthouden van water, het verbeteren van de waterkwaliteit en een toekomstbestendige landbouw. Provincie en waterschap nemen extra maatregelen t.b.v. het vasthouden van water en waterconservering. Hierdoor kan in een groter gebied de grondwaterstand stijgen. Vooral de landbouw en de natuur op de hogere zandgronden, waar geen watertoevoer mogelijk is, hebben daar baat bij. Peilverlagingen en nieuwe bebouwing in de beekdalen zijn ongewenst.
In en rondom **de drinkwaterwingebieden** zal het grondgebruik geen afbreuk mogen doen aan de kwaliteit van het grondwater t.b.v. de drinkwaterwinning. In dit verband verdient het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen aandacht. Momenteel doet de provincie onderzoek naar Aanvullende Strategische Voorraden (ASV's) voor de drinkwatervoorziening op middellange termijn (2040). Deze ASV-gebieden zullen we in de Omgevingsvisie opnemen.

*In **heel Fryslân** moeten grondgebruikers rekening houden met water op het maaiveld wanneer er veel neerslag valt of de boezem langdurig hoog staat. De laaggelegen gebieden die geschikt zijn voor (tijdelijke) piekwaterberging, houden gemeenten vrij van bebouwing. Samen met het waterschap benutten we kansen om de boezem te vergroten of polders (tijdelijk) in te kunnen zetten als waterbergingsgebied of retentiegebied.*
Dit zorgt ervoor dat bij veel neerslag de wateroverlast voor landbouw, natuur en andere functies beperkt blijft. De regels voor waterrobuust bouwen in de Omgevingsverordening scherpen we zo nodig aan. Verder houden we rekening met mogelijke peilstijgingen en grotere peilfluctuaties van het IJsselmeer, die het Rijk instelt. Daarnaast kent het Friese boezemsysteem specifieke opgaven, zoals toekomstige doorvoer van water, waterberging, uitbreiding gemaalcapaciteit; we doen hier nog onderzoek naar en zullen de resultaten verwerken in de Omgevingsvisie.

De realisatie van een extra zeegemaal bij de Waddenzee door het waterschap vraagt om een gebiedsgerichte aanpak. We geven in de Omgevingsvisie een zone aan waar extra gemaalcapaciteit mogelijk is.

Nieuwe economische ontwikkelingen zullen meer rekening moeten houden met mogelijke wateroverlast en watertekorten; dit speelt bij de locatiekeuze en inrichting van locaties.
Op deze manier kunnen grote economische schade en uitval van cruciale functies bij weersextremen voorkomen worden.

Onze inzet in beweging 2 (zie hierna) op het economisch beter benutten van de Friese vaarwegen, vraagt om maatregelen die bodemdaling in het veenweidegebied beperken.
Op die manier kunnen toekomstige verschillen in boezempeil, die belemmerend werken voor de beroeps- en pleziervaart, voorkomen worden.

Het landelijk gebied is tevens belangrijk voor recreatie/ gastvrijheidseconomie; in beweging 3 werken we dit uit.

We spannen ons in voor groenblauwe dooradering van het agrarisch cultuurlandschap. In de gebieden werken we dit uit, samen met agrarische coöperaties, natuurorganisaties en andere stakeholders. Hierbij houden we rekening met de geschetste accenten per gebied.
Voor alle gebieden is herstel van de biodiversiteit een opgave, ook in de steden en dorpen. Door buiten de natuurgebieden de biodiversiteit te versterken, maken we deze natuurgebieden robuuster en veerkrachtiger. Een groenblauwe dooradering van het landelijk gebied, die natuurgebieden met elkaar verbindt, heeft hierin een belangrijke functie. Met de Friese Bomen- en bossenstrategie geven we daar mede invulling aan.

Voor de afweging van belangen en de uitvoering van maatregelen, moet duidelijk zijn welke gronden primair voor de natuur en welke primair voor de landbouw zijn.
De natuurhoofdstructuur *bestaat uit het Nationaal Natuur Netwerk (NNN), met daarbinnen een aantal Natura2000 gebieden, de overige bestemde natuurgebieden, Nationale Parken en de onderlinge ecologische verbindingen daartussen*.
Deze gebieden zijn begrensd en beschermd en vormen de ruggengraat van de Friese natuur.
De landbouwhoofdstructuur *bestaat uit landbouwgronden buiten de natuurgebieden en de steden en dorpen. In de Omgevingsvisie werken we dit per gebied uit, met als basis het bodem- en watersysteem. Hierbij houden we rekening met de verschillende functies van landbouwgrond en de groenblauwe diensten die agrariërs kunnen leveren.*
Voor deze landbouwgronden geldt: zoveel mogelijk behoud van de landbouwfunctie en aanverwante diensten als maatschappelijk belang, rekening houdend met andere maatschappelijke belangen als volksgezondheid. Bij een voorgenomen wijziging naar een andere functie zal een afweging t.o.v. het landbouwbelang moeten plaatsvinden, zodat landbouw niet het sluitstuk is van de afweging. Het publieke belang van voedselzekerheid ca. weegt daarbij mee. Op deze manier kunnen we goede landbouwgronden beschermen.

3.2 Beweging 2: naar een fossielvrije en circulaire samenleving

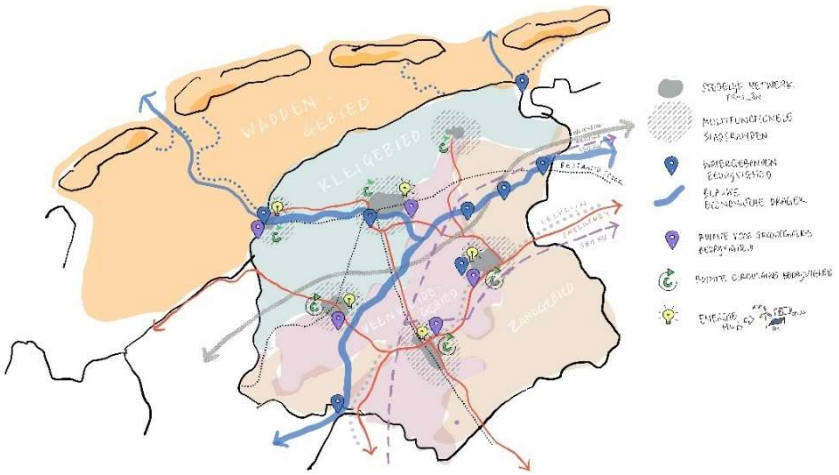

De netwerken voor energie, economie en mobiliteit worden meer bepalend voor waar welke bedrijven zich kunnen ontwikkelen.

Deze netwerken vormen de basis voor een goed vestigingsklimaat en ons toekomstig verdienvermogen. We zullen ze doelmatiger moeten benutten omdat er grenzen zijn aan hun capaciteit (denk aan netcongestie). Dit geldt zeker wanneer we overschakelen op een circulaire economie en fossielvrije energievoorziening. Daarom is het van belang dat bedrijven die veel energie vragen en mobiliteit veroorzaken, terecht komen op plekken die goed ontsloten zijn en waar duurzame energie beschikbaar is.

Zuinig omgaan met energie, grondstoffen en mobiliteit

We zetten allereerst in op het besparen van energie en grondstoffen en op slimme mobiliteit. Dit zorgt ervoor dat de netwerken en natuur en milieu minder worden belast, en er minder ruimte nodig is. Voor de economie gaat het dan over het duurzaam omgaan met producten, bijv. door levensduurverlenging en het hergebruiken van grondstoffen en materialen. Voor energie gaat het bijv. om het isoleren van woningen en andere gebouwen, en om het veranderen van productieprocessen, zoals biobased bouwen.

Bestaande en nieuwe bedrijven hebben wel ruimte nodig om zich te kunnen ontwikkelen, om circulair te worden[6] en om duurzaam in energie te voorzien. We hebben met gemeenten regionale afspraken gemaakt over de ontwikkeling van bedrijventerreinen voor gemengde bedrijvigheid tot 2035[7]. Daarnaast zijn er onzekere ontwikkelingen die moeilijk te voorspellen zijn, zowel voor als na 2035; in de Omgevingsvisie werken we uit hoe we hier samen met gemeenten mee omgaan.

Ook een duurzaam energiesysteem vraagt meer ruimte. De provinciale Energievisie zet in op een gevarieerde mix aan energiebronnen om in 2050 fossielvrij en energieneutraal te zijn: duurzame elektriciteit, gassen en warmte. De opgave voor elektriciteit wordt stapsgewijs ingevuld tot 2050; voor de Omgevingsvisie is de benodigde opwekcapaciteit tot 2035 het meest relevant. Daarnaast zijn voorzieningen voor transport, opslag en omzetting van energie nodig – zowel boven- als ondergronds –, zoals onderstations om netcongestie op te lossen.

Bestaande ruimte voor bedrijvigheid en infrastructuur benutten

Ontwikkelruimte voor nieuwe en bestaande bedrijven zoeken we samen met gemeenten eerst in het bestaande bebouwd gebied van steden en dorpen. Wij hanteren daarbij de volgorde:

[6] Het Planbureau voor de Leefomgeving schat op basis van scenario's voor 2050 in dat de circulaire economie tot 40% meer ruimte nodig heeft dan de lineaire (fossiele) economie nu. PBL, Ruimte voor circulaire economie. Verkenning van de ruimtelijke voorwaarden voor een circulaire economie. Den Haag, 2023

[7] De afspraken zijn gebaseerd op een vraagprognose (Louter, 2021) en hebben betrekking op bestaande bedrijventerreinen met kavels kleiner dan 3 hectare; in totaal gaat het om ca. 411 ha. Dit betreft een uitbreidingsvraag.

1. optimale benutting van de ruimte binnen bestaande bedrijventerreinen, 2. uitbreiding van bestaande bedrijventerreinen, 3. ontwikkeling van nieuwe bedrijventerreinen.
Zo kan bij de herstructurering van bedrijventerreinen (milieu)ruimte beschikbaar komen. Hoe actiever provincie en gemeenten hierop sturen, bijv. door herverkaveling en uitruil van gronden, des te groter de ruimtewinst; in de Omgevingsvisie werken we dit uit. Door functiemenging kan eveneens ruimtewinst geboekt worden. Zo zien we in centrumgebieden en aanloopgebieden mogelijkheden voor lichte, kleinschalige bedrijvigheid en dienstverlening. Bedrijfsverplaatsing naar deze gebieden zouden gemeenten en provincie kunnen stimuleren. Hierdoor ontstaat ruimte op bedrijventerreinen.
En er is minder kantoorruimte nodig. Via herschikking en transformatie van bestaande kantorenlocaties, ontstaat er ruimte voor stedelijke bedrijvigheid die met woningbouw gemengd kan worden. Het is wenselijk dat een mix aan nieuwe functies aansluit bij de ontsluiting van zo'n voormalige kantorenlocatie, vaak ook met OV.
Veel kleinschalige energieprojecten kunnen eveneens in bestaande steden en dorpen worden gerealiseerd. Door zelf in de energie te voorzien, kan een bedrijventerrein onafhankelijk van het energienetwerk functioneren. Dit spaart ruimte elders en kan de netcongestie verlichten.

We zetten in op het optimaal benutten van infrastructuur d.m.v. nieuwe verkeers- en vervoerstechnieken, het stimuleren van vervoer over water, en door de verschillende vervoersvormen goed op elkaar aan te laten sluiten. We willen met gemeenten en vervoerders mobiliteitshubs realiseren. We zullen deze hubs in de Omgevingsvisie op kaart aangeven.
Mobiliteitshubs zullen op de knooppunten van verschillende vervoerswijzen/modaliteiten liggen, in de nabijheid van stedelijke en regionale centra. In beweging 3 gaan we hier nader op in.
Samen met gemeenten versterken we de relatie tussen infrastructuur/ mobiliteit en ruimtelijke ontwikkelingen. Zo worden functies die veel verplaatsingen teweegbrengen (zoals kantoren en onderwijs) gesitueerd nabij OV-knooppunten. En in de omgeving van bestaande stations in steden en dorpen moeten meer functies komen die gebruik maken van de trein.

De Friese hoofdinfrastructuur is voor het overige grotendeels op orde. Mobiliteitshubs zorgen voor betere benutting van bestaande verbindingen doordat ze overstappen vergemakkelijken. Op die manier kan de reiziger zijn reis van deur tot deur uitstippelen (ketenmobiliteit).

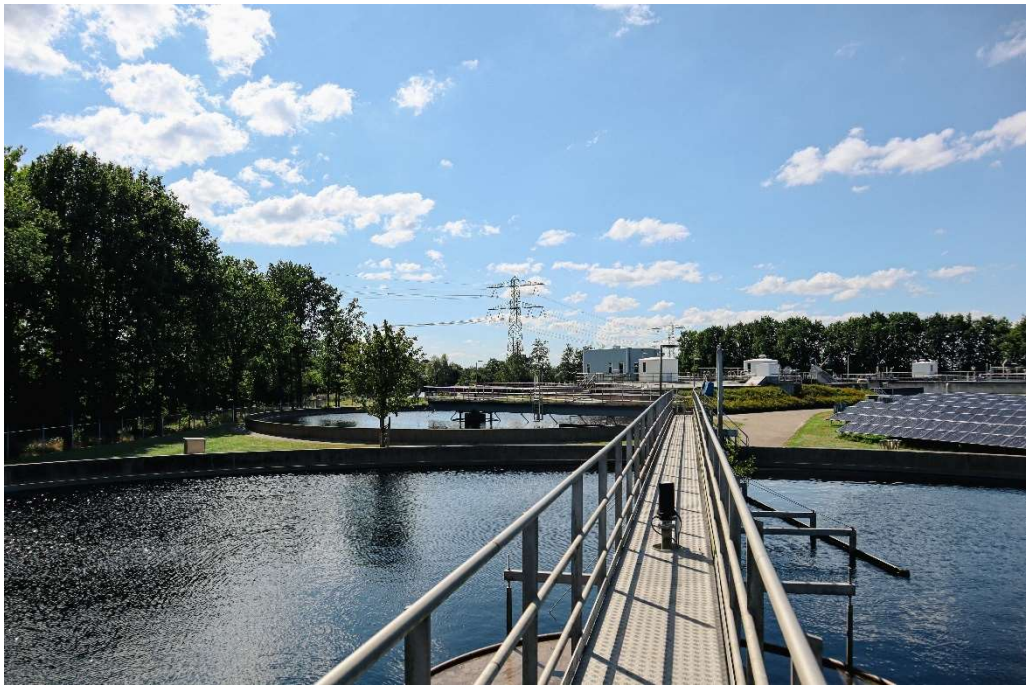

Meervoudig ruimtegebruik
We verwachten dat initiatiefnemers al bij de start van projecten voor energie en economie naar de mogelijkheden van functiemenging kijken, zowel in ruimte als in tijd (verdeeld over dag/nacht en werkdag/weekend).

Veel vormen van energieopwekking zijn te combineren met ander ruimtegebruik, zoals bedrijfsgebouwen, woningen, natuur en waterberging, landbouw, parkeren. Zon op (nieuw) water kan bijv. een aantrekkelijke combinatie zijn, ook om extra inkomsten te genereren voor gebiedstransitie. Door gebieden energie-inclusief te ontwerpen, wordt bij de ontwikkeling van een stedelijke functie voorzien in de energiebehoefte. Extensieve zonneparken met natuur kunnen de inrichting van zones rondom kwetsbare natuurgebieden mede financieren. En de combinatie van zon met wind, en zon op terreinen van (voormalige) nutsvoorzieningen is kansrijk. Ook op bedrijventerreinen zijn mogelijkheden voor gecombineerd ruimtegebruik.
Met groen en water en een aangepaste inrichting kunnen terreinen klimaatadaptief worden, de biodiversiteit versterken, en aantrekkelijker worden. Daarnaast is ruimte gewenst voor opwek, opslag en conversie van energie en voor elektrische laadinfrastructuur. Wel moet voorkomen worden dat functies als wonen belemmeringen gaan opleveren voor bedrijven.

We benutten de mogelijke aansluitpunten op het nationaal energienetwerk (waterstofbackbone, 380 kV-hoogspanningsleiding). Deze aansluitpunten zullen we, in afstemming met het Rijk, in de Omgevingsvisie op kaart aanduiden.
Daarmee kunnen de pieken en dalen in het aanbod van en de vraag naar energie worden opgevangen; dit zorgt voor stabiliteit en betrouwbaarheid van de provinciale energievoorziening.

Schaal bij schaal
Het type en de omvang van een bedrijf moeten passen bij de stad of het dorp (zie voor de kernenstructuur, beweging 3). We zetten in op concentratie van bedrijvigheid bij de stedelijke en regionale centra. Dat heeft voordelen voor de bedrijven, de energievoorziening, het gebruik van bestaande infrastructuur, landschap en natuur, en voor water, bodem en leefmilieu. Bij de grotere steden zien we ontwikkelmogelijkheden voor een breed scala aan bedrijven, met accenten op de speerpunten van de Economische Samenwerkingsagenda Blue Delta:

- Leeuwarden: watertechnologie en agrofood;
- Drachten: innovatieve maakindustrie (high tech systems and materials);
- Sneek: maritieme technologie, en toerisme en gastvrijheid;
- Heerenveen: circulaire materialen waaronder circular plastics.

Samen met gemeenten geven we invulling aan deze economische speerpunten en maken we afspraken over de ontwikkeling en uitgifte van bedrijfslocaties. Voldoende ontwikkelruimte voor kenniscampussen als Wetsus en Innovatiecluster Drachten, sluit daarop aan. De bedrijven bij de regionale centra zijn belangrijk voor werk en voorzieningen in de regio. Bij de overige kernen passen meer kleinschalige bedrijven die het platteland vitaal en leefbaar houden.
Door internationale gebeurtenissen is het opbouwen van een defensie-industrie actueel. Het is nog onduidelijk wat dit voor Fryslân betekent. We gaan dit bekijken en verwerken in de Omgevingsvisie.

We brengen vraag en aanbod van energie zoveel mogelijk bij elkaar. Dit ontlast het elektriciteitsnet en draagt bij aan een betaalbare en betrouwbare energievoorziening.
In de Omgevingsvisie geven we aan welke vormen van energieopwek waar kunnen passen. We bepalen dan ook de gewenste verhouding tussen grootschalige en kleinschalige vormen van energieopwek.
Er zijn verschillende mogelijkheden om op een kleinschalige manier in eigen energie te voorzien, zoals zon op daken, een zonneveld of windturbine op een bedrijventerrein, groen gas voor warmtevoorziening van bedrijven. Dit stimuleert particulieren en bedrijven om hun eigen energie op te wekken en daar zelf profijt van te hebben. Energiehubs kunnen hierin een rol vervullen. Belangrijk is dat deze lokale projecten goed in de leefomgeving passen. Hiervoor is maatwerk door gemeenten en lokale partijen nodig, binnen de kaders van de Omgevingsvisie.

We onderzoeken wat de effecten zijn van mono-vergisting voor verschillende agrarische bedrijven op één agrarisch bouwperceel, op een agrolocatie of op een bedrijventerrein; op basis daarvan wegen we af of en waar deze mogelijkheid in de Omgevingsvisie wordt opgenomen.
De locatiekeuze voor geothermie is lokaal maatwerk, rekening houdend met functies in de omgeving. Dit geldt in het bijzonder voor de beschermingsgebieden voor drinkwater vanwege het risico op vervuiling van grondwater.

Voor de verduurzaming van de economie, de woningbouw, de mobiliteit en zelfvoorziening (weerbare samenleving) is meer opwekcapaciteit voor duurzame energie nodig; dit geldt met name voor duurzame elektriciteitsproductie. Op de lange termijn (na 2040/ 2045) kan een Small Modular Reactor (SMR) of een andere grootschalige opwekcluster hierin voorzien. Ten minste tot 2035 zetten we in op meer (tijdelijke) zonne- en windenergie in de provincie. Dit vraagt om ontwikkelruimte; hierbij kijken we ook naar het saneren van bestaande wind- en zonne-energie zodat we verrommeling van het landschap tegengaan en toewerken naar een paar grote clusters. In de Omgevingsvisie geven we daar op bovenlokaal niveau met zoekgebieden richting aan, om het tussendoel voor 2035 te behalen.
Bij het vinden en markeren van zoekgebieden passen we het principe toe dat vraag en aanbod zoveel mogelijk bij elkaar liggen, om zo opwek toe te kunnen passen als oplossing voor de netcongestie. In zoekgebieden kan energie aan andere opgaven gekoppeld worden.
In deze zoekgebieden zullen de gemeenten geschikte locaties moeten vinden.

Ook na 2035 ligt er nog een opwekopgave om als provincie energieneutraal te zijn in 2050. We geven in de Omgevingsvisie aan dat we rond 2030 met gemeenten de definitieve keuze maken of het wenselijk is om kernenergie in de energiemix op te nemen.
Dat biedt kansen om zon en wind blijvend op te ruimen na het aflopen van de vergunningen. Daarom is het van belang dat vergunningen voor clusters zon en wind tijdelijk zijn. Dit zullen we in de Omgevingsvisie benoemen. Verder is van belang dat de opbrengsten van duurzame energie binnen de provincie blijven en ten goede komen aan de betaalbaarheid van energie voor de inwoners.

Rond de luchtmachtbasis Leeuwarden moet rekening worden gehouden met de hoogtebeperking in een straal van 15 km. Dit levert belemmeringen op voor windenergie. Dit biedt de mogelijkheid om bij het Rijk een groter aandeel van Fryslân in wind op zee te claimen.

Watergebonden en grootschalige bedrijvigheid
We zetten in op concentratie van watergebonden bedrijvigheid langs de twee hoofdvaarwegen (PM-kanaal en Van Harinxmakanaal): bij Harlingen, Franeker, Leeuwarden, Burgum/ Sumar, Kootstertille, Stroobos/ Gerkesklooster en Lemmer. We ontwikkelen een robuuste vaarverbinding PM-kanaal, Van Harinxmakanaal, als onderdeel van de vervoerscorridor Noordoost Nederland en het Europese TEN-T kernnetwerk North Sea–Baltic Corridor.
We zien langs deze blauwe economische dragers kansen voor versterking van watergebonden bedrijvigheid op het gebied van circulaire economie, maritieme maakindustrie en jachtbouw. De vaarwegen kunnen beter benut worden voor het vervoeren van de goederen en grondstoffen; er zijn dan maatregelen nodig om de veiligheid van recreatievaart te waarborgen en milieuoverlast te voorkomen. Hier ligt ook een link met beweging 1, waar het tegengaan van bodemdaling in het veenweidegebied kan voorkomen dat de Friese boezem opgedeeld moet gaan worden.

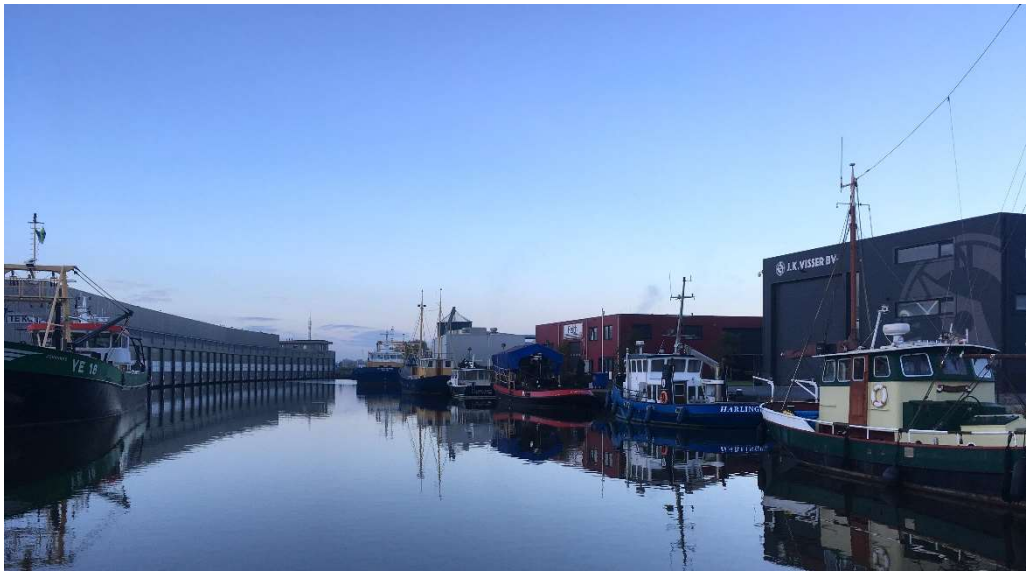

We bieden ruimte voor grootschalige bedrijvigheid (kavels > 3 ha), zoals grote circulaire bedrijven en (hightech) maakindustrie. Voorwaarde is dat deze nieuwe bedrijven regionale meerwaarde opleveren: ze moeten het economisch profiel van Fryslân versterken en echt iets toevoegen aan onze brede welvaart.
In de Omgevingsvisie werken we dit samen met gemeenten en stakeholders uit; hierbij houden we rekening met de speerpunten uit de Economische Samenwerkingsagenda Blue Delta, zoals hiervoor per stad aangegeven.
Zoekgebieden voor grootschalige bedrijvigheid liggen bij Leeuwarden, Drachten, Sneek, Heerenveen en Harlingen[8]. Het gaat om multimodaal ontsloten locatie(s) in de nabijheid van grotere centra waar al veel bedrijven zitten. Binnen de zoekgebieden zullen provincie en gemeenten geschikte locaties moeten aanwijzen en ontwikkelen.

De Lelylijn
In de Omgevingsvisie zullen we het meest waarschijnlijke tracé van de Lelylijn (bundeling met A6 en A7) opnemen zodat ontwikkelingen, zoals een nieuwe 380 kV hoogspanningsleiding, hier alvast rekening mee gaan houden. De Lelylijn zal na 2040 de OV-bereikbaarheid binnen en naar Fryslân verbeteren. Er wordt nog onderzoek gedaan naar het definitieve tracé van de Lelylijn. De regionale infrastructuur en overige trein- en busverbindingen zullen goed op de nieuwe halteplaatsen aangesloten moeten worden.

[8] STEC-onderzoek naar zoekgebieden voor grootschalige bedrijvigheid, gebaseerd op vestigingsvoorkeuren van bedrijven.

3.3 Beweging 3: Naar sterke steden en dorpen, in een leefbaar, vitaal en verbonden Fryslân

Een sterke en samenhangende Friese kernenstructuur als basis

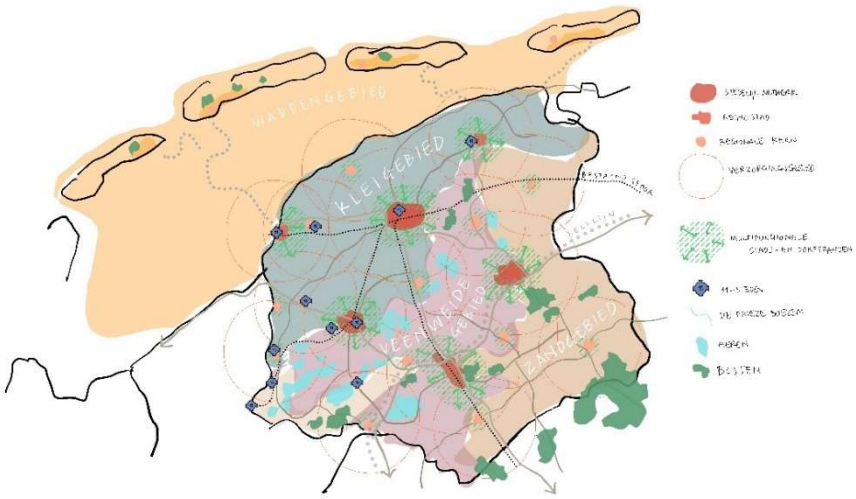

We zetten in op een samenhangend netwerk van steden en dorpen. Nieuwe ontwikkelingen bouwen daarop voort, binnen de karakteristieken van de vier hoofdgebieden. Een robuuste kernenstructuur, waarin alle steden en dorpen tot hun recht komen, biedt de basis (zie kaart):

- een sterk Fries stedelijk netwerk[9], goed onderling verbonden en aangesloten op het noordelijk stedelijk netwerk, t.b.v. het optimaal benutten van economische dynamiek, voorzieningen en synergie; heel Fryslân zal daarvan moeten kunnen profiteren;
- vitale regiosteden en regionale centra, met een belangrijke werkgelegenheids- en verzorgingsfunctie voor hun omliggende regio's;
- overige dorpen, elk met hun eigen kwaliteiten en identiteit, die gezamenlijk het weefsel van een bruisend en leefbaar platteland vormen, ondersteund door een Kleine kernen aanpak.

Voor het Fries stedelijk netwerk zijn we uitgegaan van de kernen waar een variatie aan stedelijke voorzieningen en bedrijvigheid aanwezig is. De regiosteden en regionale centra hebben we bepaald op basis van ruimtelijke spreiding over de provincie, goede bereikbaarheid, en concentratie van bovenlokale voorzieningen en werkgelegenheid; de gemeenten zetten in hun beleid daar ook actief op in. Harlingen en Dokkum zijn regiosteden, vanwege hun ligging, omvang en specifieke voorzieningen (Harlingen: havenstad aan het Wad, Dokkum: stad in de noordelijke kleischil met een werk- en verzorgingsfunctie voor Noordoost Fryslân). De overige kernen hebben een lokale werk- en voorzieningenfunctie, belangrijk voor de leefbaarheid van het platteland. Ze zijn divers en vragen om maatwerk per kern.

Alle steden en dorpen moeten zich naar aard, schaal en eigen behoefte kunnen ontwikkelen en goed en veilig bereikbaar zijn. Steden en dorpen vullen elkaar aan en versterken elkaar vanuit hun eigen kwaliteiten en potenties. Woningbouw gericht op het aantrekken van nieuwe inwoners vindt met name bij de stedelijke centra plaats.
De Friese steden zijn aantrekkelijke woonplaatsen voor alle doelgroepen. Gemeenten, corporaties en marktpartijen ontwikkelen er een gevarieerd aanbod aan woningen en een diversiteit aan bedrijven en stedelijke voorzieningen, die aansluiten op het stedelijk profiel. Ze stimuleren dat de economische specialisaties van de steden (zie beweging 2) elkaar aanvullen. Ze maken afspraken over een samenhangende ontwikkeling van wonen, werken en voorzieningen, gericht op versterking en profilering van het Fries stedelijk netwerk.

[9] Leeuwarden, Drachten, Sneek, Heerenveen.

In de multifunctionele stadsranden (zie kaartje) gaan we met de betrokken gemeenten regie voeren over ruimtelijke ontwikkelingen. Het doel is dat aantrekkelijke stadsrandzones met ruimtelijke kwaliteit tot stand komen.
In deze overgangen van de steden naar het landelijk gebied komen veel opgaven samen. De ontwikkeling van stedelijke functies (incl. energie) gaat gelijk op met de aanleg van groen, water en recreatie. Goede ontwerpen, waarin alle opgaven in samenhang worden neergezet, bieden de basis voor aantrekkelijke en doelmatig ingerichte stadsranden.

We verwachten dat gemeenten samen met stakeholders in de regio inzetten op een sterke positie van hun regionale centra. De overige dorpen hebben woningbouwmogelijkheden voor de eigen inwoners en doelgroepen. En voorzieningen en werk dienen voor iedereen voldoende bereikbaar te blijven. In de Omgevingsvisie werken we met gemeenten uit wat woningbouw naar aard en schaal in kleine dorpen betekent in relatie tot ruimtelijke kwaliteit.
In de regionale centra stemmen de gemeenten het aanbod aan woningen, werklocaties en voorzieningen af op wat nodig is voor een vitale en leefbare regio. Met andere partijen kijken we in regioverband naar nieuwe manieren van bereikbaarheid en mobiliteit. Stedelijke en regionale centra zijn de knooppunten voor snelle OV-lijnen met een goede bezetting; van daaruit is een fijnmazige ontsluiting van kleinere kernen mogelijk, met op maat gesneden publiek en privaat vervoer. Goed bereikbare basisvoorzieningen zijn essentieel voor leefbare dorpen, waaronder multifunctioneel te gebruiken ontmoetingsplekken. Via een Kleine kernen aanpak ondersteunen we met gemeenten en diverse partijen de leefbaarheid in dorpen.

Een bouwstrategie voor heel Fryslân
Samen met gemeenten werken we een bouwstrategie uit voor alle steden en dorpen en nemen deze op in de Omgevingsvisie. Daarin komen de grotere inbreidings- en uitbreidingslocaties voor wonen, werken en voorzieningen te staan. Dit in combinatie met groen, water, recreatie, energie. Een en ander zullen we afstemmen op het natuurlijke water- en bodemsysteem.
De bouwstrategie geeft richting aan de ruimtelijke ontwikkeling van steden en dorpen. Daaronder valt het ontwikkelen van multifunctionele stads- en dorpsranden en recreatieve uitloopgebieden met groen en water. Deze randzones moeten steden en dorpen beter met het landelijk gebied verbinden. Ook kijken we naar mogelijkheden voor menging van functies, zoals bedrijventerreinen die met andere functies en groen en water aantrekkelijker kunnen worden.

In de bouwstrategie zetten we in op het optimaal benutten van het bestaand bebouwd gebied. We betrekken hierbij de herstructureringsopgave in steden en dorpen: het opknappen van woningen, het klimaatadaptief maken van de woon- en leefomgeving, en het aantrekkelijker

maken van werklocaties en van stads- en dorpscentra. Daarnaast blijven uitbreidingslocaties voor wonen en werken nodig om de behoefte aan wonen en werken op te vangen.
We streven in dit verband naar een goede verhouding tussen inbreiding en uitbreiding.
We zullen deze verhouding in de Omgevingsvisie opnemen.
Met zo'n bouwstrategie krijgen gemeenten en provincie grip op de verstedelijkingsopgaven in en rond alle kernen[10]: woningbouw, economische dynamiek en werkgelegenheid, energie, niveau van voorzieningen, bereikbaarheid en OV, wateroverlast en zoetwatervoorziening, natuur, landschap en erfgoed, een gezond woon- en leefmilieu, en bodemdaling.

Wonen in gezonde, leefbare steden en dorpen
Er zijn meer woningen nodig om in de autonome vraag naar woningen te voorzien. Daarnaast willen we met extra woningbouw meer nieuwe inwoners aantrekken om de beroepsbevolking en daarmee de Friese economie op peil te houden; deze extra woningbouw vindt geconcentreerd plaats in en bij de stedelijke centra.
Naast aantallen is het van belang dat de juiste woningen worden gebouwd. En dat de bestaande woningvoorraad wordt verbeterd. Een groot aantal gezinswoningen voldoet niet aan de toenemende vraag van een- en tweepersoonshuishoudens. Veel van deze woningen zullen de komende jaren vrijkomen. Het toenemend aantal één- en tweepersoonshuishoudens, de vergrijzing en het behouden van jongeren, vragen om andere woningtypen.

Volkshuisvesting is een publieke taak die we samen met de gemeenten oppakken. We gaan uit van woningbouw naar behoefte, zowel kwantitatief als kwalitatief. Gevarieerd bouwen met verschillende woningtypen draagt hieraan bij.
Gevarieerde woningbouw bevordert de doorstroming en komt tegemoet aan de woonwensen van mensen; een substantieel deel van de nieuwbouwwoningen moet geschikt zijn voor ouderen. Met creatieve oplossingen als het optoppen van woningen, woningsplitsing en woningdeling, collectief wonen, transformatie en hergebruik, kunnen in steden en dorpen en op bestaande erven veel woningen worden gerealiseerd. We stimuleren bouwen met eigentijdse kwaliteit en goede ontwerpen. Dit zal een impuls geven aan een nieuwe Friese bouwcultuur.
Met een divers en hoogwaardig woningaanbod kunnen we samen met gemeenten, corporaties en ontwikkelaars, Fryslân als aantrekkelijke woon- en werkprovincie op de kaart zetten. In het provinciale woonplan werken we dit uit.

Specifiek voor arbeidsmigranten onderzoeken we met gemeenten of en hoe huisvesting bij werklocaties in het landelijk gebied mogelijk is.
Flexwoningen bieden een oplossing voor de acute woningvraag van arbeidsmigranten

[10] We benutten hierbij o.a. de in april 2025 opgestelde Verstedelijkingspropositie Fries Stedelijk Netwerk 2050.

studenten, spoedzoekers en statushouders. Net als bij ‘reguliere woningen’ zullen deze op geschikte locaties moeten liggen. Gelet op de urgentie en tijdelijke huisvesting, kunnen we ons wel voorstellen dat de eisen qua milieubelasting, ontsluiting ca. op een iets lager niveau liggen. Ook op de Waddeneilanden zullen voor de inwoners voldoende woningen beschikbaar moeten zijn. Vanwege de beperkte ruimte en schaarste aan woningen, blijft het van belang dat bewoners sociaal en/ of economisch aan de eilanden gebonden zijn.

We stimuleren met gemeenten hergebruik van vrijkomende bebouwing (zoals boerderijen) door wonen, recreatie, zorg en passende vormen van bedrijvigheid. We onderzoeken samen of het wenselijk is om de mogelijkheden voor woningbouw op de bijbehorende erven te verruimen, Hierbij betrekken we aspecten als landschap en erfgoed, gezondheid, en mobiliteit en ontsluiting (ook i.v.m. zorgbehoefte). We zullen dit verwerken in de Omgevingsvisie.

Naast het bouwen van woningen gaat het om de ontwikkeling van een gezonde en inclusieve woon- en leefomgeving. Gemeenten nemen hierin het voortouw. Bij het bouwen en inrichten houden ze rekening met het beperken van hittestress en lokale wateroverlast, het vergroten van biodiversiteit, functiemenging en levendigheid, en een woonomgeving die uitnodigt tot gezond gedrag, ontmoeten en ontspannen. Dit vraagt ook om maatregelen op het gebied van mobiliteit, recreatie, voorzieningen, economie/ bedrijvigheid en sociale samenhang. Nieuwe woonvormen passen daar goed in, zoals drijvende, modulair gebouwde en biobased woningen.

Onderlinge verbindingen en bereikbaarheid van voorzieningen
Samen met gemeenten onderzoeken we de mogelijkheden voor versterking van de onderlinge verbindingen tussen steden, dorpen en landelijk gebied, en tussen verschillende modaliteiten (OV, fiets, te voet, auto, over water); daaronder valt het rondje Fryslân, met een robuuste OV-verbinding tussen de vier steden en aansluitingen daarop vanuit de omliggende regio’s.
Na 2040 zal de Lelylijn – incl. een volwaardige aftakking naar Leeuwarden – zowel de interne verbinding van het stedelijk netwerk als de verbindingen met het noordelijk en nationaal stedelijk netwerk versterken. Dit kan tot extra vraag naar woningen en werklocaties leiden.

We streven naar een 30 minutengemeenschap waarin basisvoorzieningen vanuit alle delen van Fryslân binnen 30 minuten bereikbaar zijn (met een combinatie van vervoersvormen).
De spreiding van stedelijke en regionale centra en overige kernen vormt een goede basis om voorzieningen bereikbaar te houden. Mobiliteitshubs vullen dit aan en zullen de bereikbaarheid van het platteland verbeteren[11] (zie beweging 2). Hubs kunnen uitgroeien tot een sociaal knooppunt in een dorp, wijk of regio, waar maatschappelijke functies en voorzieningen samenkomen. *In de Omgevingsvisie zullen we de hubs uitwerken en deze op kaart aangeven.*

Gastvrij Fryslân in alle geledingen
We zetten in op slimme groei in plaats van economische groei. We zien toerisme niet als doel maar als middel voor de inwoners van Fryslân, zodat gastvrijheid een bijdrage levert aan een prettige en gezonde leefomgeving, natuur- en cultuurerfgoed, en toekomstbestendige banen.
Op deze manier kan toerisme een rol spelen bij toekomstige ontwikkelingen. Slimme groei verschilt per gebied. In het ene gebied is ruimte voor groei van kwaliteitstoerisme om lokale voorzieningen in stand te houden, terwijl in het andere gebied de inzet meer gericht is op spreiding in tijd/ verlenging van het seizoen. Dit vraagt om een balans tussen de belangen van bezoekers, bedrijven en inwoners. Recreatief gebruik van erfgoed/ vrijkomende boerderijen is hiervan een voorbeeld, evenals het (her)ontwikkelen van bestaande bebouwde plekken. Naast van oudsher de watersport en vaarrecreatie, zijn cultuurtoerisme, bezinningstoerisme, agrotoerisme en natuurtoerisme, voorbeelden van recreatievormen die aansluiten op de kwaliteiten van Fryslân.

Nieuwe grootschalige (verblijfs)voorzieningen op land dan wel water vinden we ongewenst. Een uitzondering maken we voor een voorziening die een meerwaarde heeft voor andere opgaven. Bijvoorbeeld doordat het inkomsten oplevert voor natuurontwikkeling of verbetering van de ruimtelijke kwaliteit van het gebied, of ten gunste komt aan de lokale gemeenschap.
We geven in dit verband prioriteit aan het revitaliseren en zo nodig transformeren van

[11] Sinds 2010 is de afstand tot basisvoorzieningen in Fryslân geleidelijk toegenomen (CBS, Nabijheid voorzieningen, 2024).

bestaande recreatieve accommodaties/ recreatiecomplexen. Dit gebeurt binnen het bestaande ruimtebeslag, tenzij er een combinatie met andere opgaven gemaakt kan worden.
Daarnaast is in de hele provincie behoefte aan meer fijnmazige routenetwerken voor wandelen, fietsen, varen, paardrijden ca.; een voorbeeld hiervan is de openstelling van boerenlandpaden. De ontsluiting kan verbeterd worden door routenetwerken aan recreatieve voorzieningen en kernen te verbinden, en door betere verbindingen tussen vaar-, wandel- en fietsnetwerken.

We zullen de provinciale Gebruiksvisies voor water- en landrecreatie in de Omgevingsvisie vertalen. Per gebied geven we verschillende accenten, afhankelijk van landschap (wadden, klein, veen, zand), natuur en erfgoed e.d.
Deze gebruiksvisies bieden, op basis van o.a. de landschappelijke kwaliteiten per gebied, inspiratie om water- en landrecreatie een goede plek te geven. Ongewenste belemmeringen voor recreatief medegebruik zullen we inventariseren en samen met gemeenten wegnemen. Voor de ontwikkeling van dag-recreatieve voorzieningen zetten we in op “slimme groei”.

We willen met gemeenten en het Rijk een impuls geven aan recreatie in en rond de steden en daar regie op voeren.
In de stedelijke gebieden is behoefte aan meer recreatieruimte per inwoner en aan betere verbindingen met het landelijk gebied. Tegelijk met stedelijke ontwikkelingen zal de hoeveelheid recreatief groen en water er moeten toenemen.

Voor de Waddeneilanden zetten we samen met de eilandgemeenten in op beheersing van de recreatiedruk die past bij de eilander kwaliteiten van natuur, landschap en erfgoed. Kwaliteitsverbetering van bestaande voorzieningen en nieuwe duurzame en kleinschalige recreatievormen passen daar bij.

4 Tot slot: de richtinggevende contouren

We willen zorgvuldig met de ruimte om gaan en de identiteit van Fryslân overeind houden. Hierbij gaat het niet alleen om het ruimtebeslag van de opgaven. We hebben ook oog voor de nabijheid van functies die elkaar versterken, bufferzones tussen functies die minder goed bij elkaar passen, kenmerken van een gebied die maken dat de ene opgave er beter past dan een andere opgave, mogelijkheden om in de ruimte te stapelen of te combineren. Met als resultaat: een leefomgeving waarin mensen plezierig leven en zich kunnen ontplooien en waarvan de natuur integraal onderdeel vormt. Hierdoor hebben vraagstukken en keuzes met elkaar onderlinge afhankelijkheden of onderlinge relaties door kansen of mogelijkheden.

Uit de Beoordeling op hoofdlijnen van de Contourenschets (zie bijlage B) blijkt dat de voornemens in de Contourenschets in het algemeen resulteren in een (grotere kans op) verbetering van de leefomgeving. Ondanks de voorgestelde inzet zijn de doelen en ambities nog niet in zicht voor alle thema's. Om de ambities en (wettelijke) doelstellingen voor alle thema's te bereiken zijn aanvullende keuzes en maatregelen noodzakelijk, o.a. uit te werken in de (ontwerp) Omgevingsvisie.

Op grond van de geschetste opgaven en de oplossingsrichtingen in de drie bewegingen, komen we samengevat tot de volgende contouren:

- Bij alle ontwikkelingen is het vertrekpunt het natuurlijke water- en bodemsysteem, karakteristieke steden en dorpen, waardevolle landschappen, erfgoed en natuur, een sterke identiteit en sociale samenhang. We koesteren rust en ruimte, een relatief schoon milieu.
- We hanteren de combinatie van een generieke en een gebiedsspecifieke benadering. In de gebiedsspecifieke benadering vormen de vier hoofdgebieden (Wadden, Klei, Veen en Zand) het vertrekpunt van ons beleid en handelen. De mogelijkheden in deze gebieden worden bepaald door ruimtelijke, ecologische, economische en culturele kenmerken.
- We zetten in op het vasthouden van water en stemmen onze ruimtelijke keuzes af op het natuurlijke watersysteem. Daarmee spelen we in op de gevolgen van klimaatverandering. We nemen maatregelen om verzilting en verdroging op de kleigronden tegen te gaan, en om water op de zandgronden en in de beekdalen vast te houden. De Waddeneilanden vragen om een eigen strategie, gericht op het vasthouden van zoetwater en zoetwatervoorraden in duingebieden. Het laaggelegen veengebied vormt een schakel tussen het klei- en zandgebied. Hiervoor zetten we het bestaande Veenweideprogramma voort.
- We zetten in op meer ruimte voor water om weersextremen op te kunnen vangen en stimuleren gemeenten om deze ruimte te integreren in hun plannen. Zowel de ruimte voor opvang van piekbuien als de ruimte voor buffering(opslag) zal verspreid over de provincie gezocht moeten worden, zodat het water niet over lange afstanden getransporteerd hoeft te worden naar de gebruiker (natuur, landbouw). Klimaatadaptatie wordt daarmee integraal onderdeel van onze leefomgeving.
- Om het belang en de functie van de landbouwgebieden te borgen nemen we in de Omgevingsvisie een landbouwhoofdstructuur op.
- We willen een toekomstbestendige landbouw en een rijke natuur die bloeit in al zijn pracht en rijkdom. In en om een aantal gebieden kunnen hiervoor extra inspanningen nodig zijn vanwege de gebiedsspecifieke condities. Het gaat dan om het veenweidegebied, de beekdalen, de gebieden rondom kwetsbare Natura-2000 gebieden, de NNN en de drinkwaterwingebieden. We voeren hier de wettelijke taken uit.
- We zetten in op meer kansen voor economische structuurversterking (economische samenwerkingsagenda) voor behoud van leefbaarheid. Hier bieden we passende ruimte voor.
- We versterken fijnmazige OV-bereikbaarheid van het platteland en de stad met oplossingen die bij Fryslân passen. De provincie houdt de regie op een goede ligging van onder andere de mobiliteitshubs ten opzichte van steden en dorpen, wegen en OV-verbindingen.
- Fryslân kiest voor een schakelfunctie tussen de Randstad en Duitsland/ Noord en Noordoost Europa. Bovendien zetten we in op een voortrekkersrol op het vlak van duurzaamheid en

circulaire economie. Het energienetwerk, de opwek van duurzame energie en de infrastructuur over land en water moeten deze inzet faciliteren. Dat vraagt ruimte, maar ook inzet op een stevig fundament. Daarom zetten we in op het beter benutten van de waterinfrastructuur voor transport van goederen, als onderdeel van het Europese TEN-T kernnetwerk North Sea - Baltic corridor.

- Op termijn het versterken van de OV-bereikbaarheid door het beter benutten van de bestaande infrastructuur en door de mogelijke aanleg van de Lelylijn.
- We reserveren alleen ruimte voor grootschalige bedrijvigheid (>3ha) wanneer dit regionale meerwaarde voor Fryslân oplevert. Hiervoor wijzen we zoeklocaties aan.
- Een duurzaam energiesysteem vraagt meer ruimte. Voor de verduurzaming van de economie, de woningbouw en de mobiliteit is meer opwek nodig. Dat betekent o.a. meer tijdelijke wind- en zonne-energie en daar is meer ruimte voor nodig. We geven daar op bovenlokaal niveau richting aan met behulp van zoekgebieden, om het tussendoel voor 2035 te behalen. We vinden het verder belangrijk dat de opbrengsten van duurzame energie binnen de provincie blijven en onder andere ten goede komen aan de betaalbaarheid van energie voor de inwoners. Daarbij wordt saneren onderdeel van het beleid, zodat we verrommeling van het landschap tegengaan en toewerken naar een paar grote clusters.
- In een brede bouwstrategie zetten we in op een aantrekkelijke woon- en werkprovincie. De nadruk ligt op herstructurering en inbreiding met behoud van voldoende groen binnen de kern. Woningbouw gericht op het aantrekken van nieuwe inwoners vindt met name bij de stedelijke centra plaats.
- We zetten in op ‘slimme groei’ van de gastvrijheidseconomie. Dit betekent dat we versterken wat sterk is, passend bij de aard en schaal van een gebied. We leggen meer nadruk op kwaliteit. In een nieuwe, grootschalige (verblijfs)recreatieve voorziening zien wij geen meerwaarde voor Fryslân, tenzij deze een belangrijke bijdrage levert aan andere opgaven in het landelijk gebied.

Deze contouren zullen we in de ontwerp Omgevingsvisie gaan uitwerken. Bijlage 1 geeft alvast een aanzet voor de gebiedsgerichte uitwerkingen.

Bijlagen

Bijlage 1: gebiedsgerichte uitwerkingen van de contouren

Bijlage 2: Opgaven en doelenoverzicht

Bijlage 3: Begrippenlijst

Bijlage 4: overzicht participatiemomenten

Bijlage B: Beoordeling op hoofdlijnen door Anteagroup

Deze bijlagen zijn te downloaden op Omgevingsvisie Fryslân | Fryslan

© 2025, provincie Fryslân

Eerste druk juni 2025

fryslan.frl

Ontwerp: provincie Fryslân
Druk: provincie Fryslân
Fotograaf:

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

fryslan.frl